
ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 26 листопада 2019 року

Прорецензовано: 9 грудня 2019 року

Прийнято до друку: 11 грудня 2019 року

e-mail: byshuk.galina@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-8(76)-51-55

Бишук Г. В. Просодія як засіб підтримки комунікативного процесу в англomовному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 8(76), грудень. С. 51–55.

УДК: 811.111'342'42(045)

Бишук Галина Володимирівна,
старший викладач, кандидат філологічних наук
Київський національний лінгвістичний університет

ПРОСОДІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ КОМУНІКАТИВНОГО ПРОЦЕСУ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Відомо, що в процесі обміну інформацією важливу роль відіграють лексичні та граматичні чинники мовлення, проте просодичний аспект є не менш важливим у цьому випадку. Стаття присвячена аналізу просодичних засобів, які сприяють підтримці комунікативного процесу в англomовному дискурсі та є своєрідним індикатором специфічних інтенцій завершення репліки одного співбесідника та вступу в діалог іншого учасника інтеракції. На основі проведених перцептивного і акустичного аналізів діалогічних текстів автор доходить висновку, що основними показниками завершення діалогічної репліки є прискорений темп і скорочення паузи. Одночас мелодичний компонент і гучність можна вважати нерелевантними показниками для даного дослідження, як такими, що не являються маркерами зміни ролей у діалогічному дискурсі.

Ключові слова: діалогічний дискурс, зміна комунікативних ролей, просодія, мелодика, гучність, темпоральні характеристики.

Galyna Byshuk,
lecturer, Candidate of Philological Sciences
Kyiv national linguistic university

PROSODY IN TURN-TAKING IN ENGLISH DISCOURSE

In communication process to get a message across to your addressee lexis as well as grammar are of great importance. Nevertheless, one should not neglect prosodic features in the process of verbal interaction either. The prosodic means contribute to conversants' ability to anticipate the completion of a turn before it actually occurs and to latch on with little intervening silence. The article is concerned with the prosody in turn-taking in English every day talk dialogues. The auditive and acoustic analyses have provided the author with data on temporal, melodic and loudness characteristics of the dialogue remarks making it possible to come to the conclusion that a short pause and faster speed are relevant indicators in turn-taking. However, melodic component and loudness are irrelevant in our research and cannot be regarded as the indicators of turn-taking in a dialogue discourse.

Key words: discourse, turn-taking, prosody, melody, loudness, temporal characteristics.

У зв'язку з активною глобалізацією комунікативних процесів, яка передбачає численні міжнародні контакти, необхідними стають дослідження механізмів організації спілкування. Саме тому у сучасному мовознавстві зростає увага лінгвістів до різних аспектів мовленнєвого спілкування. Одним із цих аспектів є устанавлення та підтримання контакту під час діалогу. Ці етапи мають важливе значення для взаєморозуміння людей та визначають успіх спілкування. У лінгвістиці комунікація визначається як специфічна форма взаємодії комунікантів з метою досягнення поставлених цілей та є головним засобом соціалізації людей [6, с.166]. Відомо, що у спілкуванні важливу роль відіграють лексичні та граматичні чинники. Крім цього, існують фактори, що допомагають оформлювати соціальну взаємодію як щось більше, ніж обмін словами. Ці чинники є просодичними за своєю природою. Просодія вказує на динаміку взаємовідносин між співрозмовниками та окреслює загальний характер діалогу. Хоча науковці приділяють багато уваги комунікативному процесу як одному з найпоширеніших явищ дійсності [2; 4; 7; 13; 16], та небагато робіт присвячено дослідженню просодії як засобу підтримки комунікативного процесу [1; 11; 10]. Саме цим і зумовлена **актуальність** теми обраного дослідження.

Серед дослідників, що займаються питанням інтеракції співрозмовників, не існує одностайної думки щодо ролі просодичних чинників як засобу підтримки комунікації. Так, вивчаючи відеозапис діалогічного мовлення, С.Данкан [12] виділяє шість чинників, які взаємодіють між собою на стикові реплік діалогічного дискурсу і є маркерами переходу розмови до наступного мовця: синтаксичні та інтонаційні засоби, невербальні засоби комунікації, збільшення гучності, подовження

останнього наголошеного складу висловлювання, наявність лексичних маркерів дискурсу. Статистичні дані свідчать про те, що жоден із зазначених чинників не є гарантією переходу розмови до іншого мовця, однак ймовірність такого переходу зростає із збільшенням кількості цих чинників.

А. Катлер і М. Піарсон [11], аналізуючи інтонацію фінальних та нефінальних фраз реплік діалогічного дискурсу, доходять висновку, що ниспадний мелодійний контур асоціюється з фінальними фразами, тоді коли висхідні та рівні моделі оформлюють нефінальні фрази реплік співрозмовників.

Протилежної думки дотримується Д. Шаффер [15], результати дослідження якої свідчать про те, що висхідний тон зазвичай маркує завершення репліки одного мовця та переходу розмови до наступного. Отже, існуючі розбіжності у дослідженнях фонетистів унеможливають висновок про існування сталого мелодійного рисунка, який слугує індикатором специфічних інтенцій завершення репліки одного мовця й переходу розмови до іншого. Підтвердження цього знаходимо у роботі німецького дослідника П.Ауера [10], який робить висновок про те, що жоден із просодичних параметрів не може розглядатись як константний маркер інтенцій мовця щодо завершення своєї партії у діалозі.

Пауза також може розглядатись як межа між репліками діалогічного мовлення: фонетичні маркери перед паузою, ніж власне пауза, можуть вказувати на наміри мовця продовжувати комунікацію, передаючи хід розмови своєму партнеру [14].

Підсумовуючи все вищезазначене, **метою** нашого дослідження є встановлення просодичних параметрів, які є маркерами завершення репліки одного мовця й переходу розмови до іншого. Відповідно до поставленої мети було окреслено таке **коло завдань**:

- встановити просодичні характеристики кінцевих фраз діалогу;
- порівняти просодичне оформлення кінцевих фраз з внутрішніми фразами діалогу;
- виявити особливості реалізації просодичних підсистем (динамічної, темпоральної та мелодійної) та їх взаємодії у комунікативному процесі.

Корпус експериментального дослідження складають автентичні діалогічні тексти повсякденно-побутової тематики, що були відібрані з аудитивного матеріалу до підручника М. Роджерса Open Mind британського видавництва Макміллан. Загальна тривалість звучання експериментального матеріалу (5 діалогів) становить 10 хвилин 20 секунд.

Відомо, що “для процесу комунікації важливим є те, що сприймається, а не те, що фіксується інструментально” [9, с. 88], тому для оптимального розв’язання завдань дослідження застосовуються дані суб’єктивного (перцептивного) та об’єктивного (фізичного) аналізів, дозволяючи дослідити взаємозв’язок інтонації, семантики і прагматики мовленнєвого твору [8, с. 64].

Метою аудитивного аналізу було виявлення просодичних засобів, які оформлюють як внутрішні, так і кінцеві фрази реплік діалогів. Критеріями для визначення просодики фраз стали темпоральний, динамічний та мелодійний компоненти. До темпорального компонента ми відносимо фонаційну тривалість фраз та паузи членування діалогів. До мелодійного компонента належать висотний рівень початку та кінця досліджуваних фраз, тональний діапазон, характер мелодійного руху. Динамічний компонент просодії – гучність вимовлення певного сегмента діалогу.

За результатами аудитивного аналізу встановлено, що внутрішні та кінцеві фрази діалогів мають майже однакові просодичні характеристики, а саме: ниспадну змішану шкалу та ниспадний термінальний тон. Щодо тонального діапазону фраз діалогу, то і кінцеві, і внутрішні фрази характеризуються середнім вузьким діапазоном.

Таблиця 1

Тип інтонаційної шкали фраз діалогів (%)

№	Тип шкали	Внутрішні фрази	Кінцеві фрази
1.	Рівна однопікова	36,0	43,1
2.	Ниспадна змішана	64,0	56,9
3.	Висхідна	–	–

Таблиця 2

Тип термінального тону фраз діалогів (%)

№	Тон	Внутрішні фрази	Кінцеві фрази
1.	Ниспадний	85,7	67,3
2.	Висхідний	–	13,1
3.	Рівний	–	–
4.	Ниспадно-висхідний	14,3	16,4
5.	Висхідно-ниспадний	–	3,2

Гучність майже всіх фраз – середня, лише незначний відсоток внутрішніх фраз характеризується підвищеною гучністю у порівнянні з гучністю вимовлення кінцевих фраз. Це здебільшого короткі експресиви як от: “Oh yes. Of course!”.

Таблиця 3

Гучність фраз діалогів (%)

№	Гучність	Внутрішні фрази	Кінцеві фрази
1.	Висока	28,2	19,7
2.	Середня	71,8	80,3
3.	Низька	–	–

У більшості фраз досліджуваних діалогів темп мовлення – середній, але для кінцевих фраз характерним є його прискорення. Це пояснюється тим, що співрозмовник завершує сформовану ним думку, передаючи хід розмови своєму партнеру:

“These are your things, mine are over there, and Dave has packed his own bag.

середній темп

It’s an awful lot, all together. Skep’s things will take up a lot of space too.

середній темп

Have you been to the post office?”.

прискорений темп

І внутрішні, і кінцеві фрази характеризуються середньою паузою (64,3% vs 40,0%), хоча майже половина реплік завершується короткою паузою (49,9%).

Таблиця 4

Кількісний розподіл пауз (%)

№	Тип паузи	Внутрішні паузи	Паузи між репліками
1.	Коротка	12,1	49,9
2.	Середня	64,3	40,0
3.	Довга	23,6	11,1

Отже, для внутрішніх та кінцевих фраз реплік діалогів мелодійний компонент і гучність є сталими, а, отже, нерелевантними для визначення міжреплікових стиків діалогічного мовлення і лише темп та пауза вказують на завершення репліки та необхідність підтримання розмови.

Для підтвердження даних аудитивного аналізу наведемо результати аналізу основних акустичних параметрів діалогів.

Встановлено, що у процесі комунікації важливу роль відіграють характеристики, які не належать ні до лексичної, ні до граматичної структури висловлювання, а є просодичними. До складу цих просодичних характеристик входять висота тону, гучність та тривалість, акустичними корелятами яких є частота основного тону, інтенсивність, час.

Слід відмітити, що частотні характеристики є досить вагомим параметром, тому що в багатьох випадках вони виступають як провідні в загальному комплексі акустичних параметрів [8, с. 133]. Аналізуючи отримані дані про частотний діапазон кінцевих фраз реплік діалогів, ми прийшли до наступних висновків. Кінцеві фрази характеризуються досить широкими межами варіювання частотного діапазону від 6 до 22 Нт (напівтон). Значна частина кінцевих фраз експериментального матеріалу (66,1%) від загальної кількості проаналізованих кінцевих фраз лежить у діапазоні 12 – 17 Нт, 13% припадає на кінцеві фрази з досить вузьким діапазоном – 6 – 11Нт, 20,9% фраз знаходяться у межах 18 – 22 Нт. Дані таблиці 5 свідчать про те, що варіювання частотного діапазону внутрішніх фраз діалогів досліджуваного матеріалу коливається в межах від 6 Нт до 22 Нт, найбільший відсоток цих фраз знаходиться у діапазоні 12 – 17 Нт. Отже, отримані дані про частотний діапазон кінцевих та внутрішніх фраз діалогів свідчать про нерелевантність частоти основного тону як показника завершеності репліки у діалогічному мовленні.

Таблиця 5

Частотний діапазон фраз (%)

Діапазон (Нт)	Внутрішні фрази	Кінцеві фрази
6-11	24,0	13,0
12-17	56,8	66,1
18-22	19,2	20,9

Аналіз динамічних змін, які підлягали акустичному дослідженню, показав, що абсолютні показники динамічного діапазону для кінцевих фраз реплік діалогів характеризуються незначною варіативністю і знаходяться у межах від 0 dB до 60 dB, але в цілому 62,8% від загальної кількості проаналізованих фраз, лежить у діапазоні 21-40 dB, 35,5% розташовані в межах 0-20 dB, і лише для 1,7% кінцевих фраз характерним є діапазон 41-60 dB. Щодо амплітуди звукового тиску внутрішніх фраз, то у відсотковому співвідношенні маємо наступні результати: більшість внутрішніх фраз (58,3%) лежить у діапазоні 21-40 dB, 41,7% – у діапазоні 0-20 dB, а діапазон 41-60 dB не є характерним для внутрішніх фраз реплік діалогу.

Таблиця 6

Динамічний діапазон фраз діалогів (%)

№	Амплітуда звукового тиску (dB)	Внутрішні фрази	Кінцеві фрази
1.	0-20	41,7	35,5
2.	21-40	58,3	62,8
3.	41-60	–	1,7

Внутрішні й кінцеві фрази характеризуються вузькою амплітудою звукового тиску (діапазон варіювання фраз реплік становить приблизно 30-55 dB), тобто різниця між максимальним та мінімальним значенням амплітуди незначна.

Наприклад: 50 / 37 dB

Oh yes, of course (внутрішня фраза)

44 / 32 dB

He gets so depressed, thinks we’ve gone for good (кінцева фраза).

Це явище є характерним для експресивів. Також існують кінцеві фрази, що мають досить широку амплітуду звукового тиску, як от:

58 / 20 dB

Have you talked to John and Morna about the garden?

У репліці це висловлювання являє собою ключову фразу, інформація якої є найбільш значущою та вагомою. Отже, емоційно забарвлені та важливі за змістом висловлювання характеризуються відхиленням від норми амплітуди звукового

тиску, проте в цілому для кінцевих та внутрішніх фраз діалогів характерним є діапазон 41-60 dB. Зважаючи на це, можемо стверджувати, що і динамічний показник є нерелевантним у встановленні меж переходу від однієї до наступної репліки діалогу.

Акустичному аналізу підлягали і темп вимовляння фраз та тривалість пауз досліджуваного матеріалу. Відомо, що середня тривалість складу є акустичним корелятом темпу в тексті [5, с. 66]. Зіставлення темпу внутрішніх та кінцевих фраз діалогів ґрунтувалось на визначенні співвідношення середньоскладових показників цих фраз. Усереднене значення складової тривалості фраз діалогу – 290 мсек, тоді коли складова тривалість внутрішніх фраз – 310 мсек, а кінцевих – 260 мсек. Ці показники свідчать про уповільнення темпу внутрішніх фраз порівняно з кінцевими. Отже, можна зробити висновок, що кінцеві фрази реплік характеризуються прискоренням темпу. Як зазначає Ю.О. Дубовський, мінімальним порогом, що асоціюється з лінгвістично значущою зміною темпу, є збільшення або зменшення його акустичних показників порівняно з попереднім мовленнєвим відрізком у 1,3 рази [5, с. 71]. У нашому випадку темп у кінцевих фразах збільшується приблизно в 1,2 рази. Отже, на перцептивному рівні ця зміна може чітко не сприйматися, хоча під час аудитивного аналізу також було встановлено прискорення темпу в кінцевих фразах, що зумовлено обставинами спілкування. Акустичний же аналіз підтвердив результати перцептивного аналізу щодо темпоральної організації внутрішніх та кінцевих фраз діалогічних реплік.

Наступна часова характеристика діалогу – це пауза. Вже попередній аудитивний аналіз експериментального матеріалу показав, що паузна організація усіх видів діалогів майже однакова (перевагу має середня пауза, що пов'язано з особливостями досліджуваних нами діалогів).

Під час акустичного аналізу враховувалось п'ять видів паузи:

- надкоротка (до 200 мсек),
- коротка (220-500 мсек),
- середня (520-800 мсек),
- довга (820-1200 мсек),
- наддовга (понад 1200 мсек).

Усі різновиди пауз були розглянуті з точки зору частотності їх використання між репліками діалогів, між внутрішніми та кінцевими фразами реплік діалогів.

Дані таблиці 7 свідчать про те, що у внутрішніх фразах діалогів переважає середня пауза (42,8%) та досить часто вживається коротка пауза (35,7%). Отже, співрозмовники потребують більше часу, приблизно 520-800 мсек для того, щоб обдумати та продовжити своє висловлювання, і менше часу, приблизно 220-500 мсек, щоб відреагувати на репліку партнера по комунікації.

Таблиця 7

Кількісний розподіл пауз (%)

№	Паузи	Внутрішні фрази	Кінцеві фрази
1	Надкоротка до 200 мсек	14,3	32,0
2	Коротка 220-500 мсек	35,7	39,2
3	Середня 520-800 мсек	42,8	18,2
4	Довга 820-1200 мсек	–	4,3
5	Наддовга понад 1200 мсек	7,2	6,3

Таким чином, наведені вище дані свідчать про тісний взаємозв'язок між паузою та темпом, а саме: чим довше пауза, тим повільніший темп. У нашому дослідженні кінцеві фрази реплік характеризуються прискоренням темпу та короткою паузою між репліками, а внутрішні – повільнішим темпом та середньою міжфразовою паузою. Показники кількісного розподілу пауз дають підстави стверджувати, що найбільший відсоток пауз між репліками діалогів становить коротка пауза (39,2%), а між внутрішніми фразами реплік – середня пауза (42,8%). Такий розподіл пауз зумовлений, передусім, змістом діалогів та стосунками між співрозмовниками. Незважаючи на ці сталі показники існують кінцеві фрази реплік діалогу, що характеризуються недоговореністю, коли один співрозмовник не має змоги сказати все, що він бажає, тому що інший перебиває його, наприклад:

Vivien: *Could you go to my flat...?* (70 мсек)

Joan: *Go to your flat? Aren't you at home.*

Для внутрішніх фраз характерна відсутність довгої паузи, але незначний відсоток становить наддовга пауза (7,2%). Це пояснюється тим, що посеред репліки змінюється об'єкт обговорення, як от:

Judy: *He'll be happy this time. He loves travelling by car... || (1230 мсек) That reminds me – you've had the car serviced, haven't you?*

Між репліками діалогів зустрічаються як довгі (4,3%), так і наддовгі паузи (6,3%), які визначають час, необхідний для того, щоб один співрозмовник сприйняв та відреагував на висловлювання іншого, коли цього потребує ситуація:

Jane: *Sometimes I fly out to the Canaries for a week or two – if it gets too cold in Majorka* (920 мсек).

Reporter: *What kind of person do you have to be if you want to become a rep?*

Отже, цей час становить від 820 до 1800 мсек, тоді коли межі варіювання абсолютних значень паузного членування – від 30 мсек до 1800 мсек. Незважаючи на такий діапазон абсолютних показників у досліджуваному матеріалі переважає коротка пауза (220-500 мсек).

Таким чином, на перцептивному рівні мелодійний компонент внутрішніх та кінцевих фраз є однорідним, а отже, нерелевантним показником стику реплік досліджуваних діалогів. Гучність вимовляння реплікових фраз – стала, в окремих випадках, на початку реплік, у емоційно-забарвлених фрагментах вона дещо підвищена. Лише темп та пауза – показники завершення репліки: кінцеві фрази характеризуються прискоренням темпу та скороченням паузи, яка є короткою, тоді коли усередині репліки перевагу має середня пауза.

Дані, отримані в ході електроакустичного аналізу, співвідносяться з результатами перцептивного аналізу. Тональний діапазон кінцевих фраз лише іноді дещо ширший, ніж внутрішніх. Різниця між внутрішніми та кінцевими фразами за амплітудою звукового тиску є не суттєвою, отже, такою, що не може вважатися релевантною ознакою кінцевого оформлення репліки. Між репліками переважає пауза, тривалість якої складає більш, ніж півсекунди. Для кінцевих фраз характерним є прискорення темпу, що перевищує середній темп звучання діалогу приблизно в 1,2 рази.

Підсумовуючи результати перцептивного й електроакустичного аналізів діалогічних текстів повсякденно-побутової тематики, ми дійшли наступних **висновків**: мелодійний та динамічний компоненти просодії є нерелевантними ознаками кінцевого оформлення реплік досліджуваних діалогів, лише скорочення паузи та прискорення темпу маркують завершення репліки учасника діалогу і вказують, коли одному із співрозмовників необхідно відреагувати на висловлювання іншого, тим самим забезпечивши успіх та ефективність спілкування. **Перспективним** вбачається експериментально-фонетичне дослідження розширеного корпусу діалогічних текстів з різною прагматичною установкою, що сприятиме поглибленому вивченню специфіки процесу міжособистісного спілкування й виявленню просодичних універсалій різних комунікативних жанрів.

Література:

1. Анашкина И.А. Роль просодии в формировании связности и цельности диалогических единиц английского языка // Коммуникативная функция текстовой просодии. 1988. С. 85-92.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: підручник. 2-ге вид., доп. К.: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
3. Комунікативні стратегії: навч. посіб. / О. Ю. Бобало; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 344 с.
4. Габдулліна А. Р. Основы теории мовленнєвої комунікації. Горлівка: Вид-во ГДППМ. 2005. 282 с.
5. Дубовский Ю. А. Анализ интонации устного текста и его составляющих. Минск: Вышэйшая школа, 1978. 140 с.
6. Максименко С. Д. Загальна психологія. Вінниця: Нова книга, 2004. 704 с.
7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. К.: ЦУЛ, «Фитосанцентр». 2002. 335 с.
8. Семенова О.В. Інтонаційна організація франкомовного репортажу (експериментально-фонетичне дослідження): дис.... канд. філол. наук. К. 2003. 214 с.
9. Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. Т. 1. Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1958. 184 с.
10. Auer P. On the prosody and syntax of turn-continuations discourse. *Prosody in conversation*. N. Y.: Cambridge University Press, 1996. P. 57-100.
11. Cutler A., Pearson M. On the analysis of prosodic turn-taking cues. *Intonation in discourse*. San Diego: College-Hill Press, 1986. P. 139-156.
12. Duncan S. Some signals and rules for taking speaking turns in conversations. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1972. №1. P. 285-298.
13. Jefferson G. Harvey Sacks: Lectures on Conversation. Oxford: Blackwell, 2013. 226 p.
14. Local J., Kelly J. Projection and "silences": Notes on phonetic and conversational structure. *Human Studies*. 1986. №9. P. 193-226.
15. Schaffer D. The role of intonation as a cue to turn-taking in conversation. *Journal of Phonetics*. 1983. №11. P. 247-255.
16. Wennerstrom A., Siegel A. Keeping the floor: Prosody, syntax and discourse structure. *Perspective on fluency*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003. P. 77-107.

Джерела ілюстративного матеріалу

17. Mickey Rogers, Joanne Taylore-Knowles, Steve Taylore-Knowles, Ingrid Wisniewska, Dorothy E. Zemach. Open Mind. Student's book. Advanced. Macmillan, 2014. 248 p.